

POLSKO-WŁOSKIE BADANIA NAD SZLAKAMI BURSZTYNOWYMI

Zgodnie z porozumieniem między Rządami Polskim i Włoskim z dnia 27 II 1960 roku oraz protokołem VI Sesji Komisji Mieszanej Polsko-Włoskiej do Spraw Współpracy Naukowo-Technicznej, podpisanym w Warszawie dnia 18 XII 1971 roku, powołana została w Rzymie w maju 1972 r. Polsko-Włoska Komisja do Badań Szlaków Bursztynowych.

Przewodniczącymi Komisji zostali, ze strony polskiej prof. dr Witold Hensel, dyrektor Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, ze strony włoskiej — prof. Giuseppe Donato, dyrektor Programma Speciale delle Scienze Sussidiarie dell'Archeologia in Consiglio Nazionale delle Ricerche. W skład Komisji weszli także jako członkowie doc. dr Tadeusz Dziekoński, prof. dr Giulia Fogolari, prof. dr Mario Fornaseri, prof. dr Massimo Pallottino, doc. dr Stanisław Tabaczyński oraz doc. dr Jerzy Wielowiejski. Powołany został ponadto sekretariat techniczny z dr Nuccią Negroni Catacchio ze strony włoskiej i dr Eleonorą Tabaczyńską ze strony polskiej.

Podstawowym celem badawczym Komisji jest kompleksowe opracowanie zabytków bursztynowych, występujących w Polsce i Italii, w ich wielorakich aspektach historycznych (w tym także archeologicznych, z zakresu historii sztuki, historii kultury i in.) oraz technicznych i przyrodniczych. Za jedno z centralnych zadań uznaje się przy tym wypracowanie nowych metod analitycznych, pozwalających poznać strukturę omawianych zabytków bez ich niszczenia.

Prace Komisji nie ograniczą się do samego zbierania i analizowania zabytków bursztynowych, lecz obejmą także analizę przekazów antycznych oraz badania nad kulturami i regionami interesującymi ze względu na znaczną koncentrację wyrobów bursztynowych. Istotną sprawą będzie wyodrębnienie przewodnich form zabytkowych, których występowanie na różnych obszarach kulturowych uznać można za świadectwo istniejących między tymi obszarami kontaktów handlowych. Przewiduje się także uzupełniające badania innych zabytków (np. monet starożytnych dla okresu antycznego), które tymi samymi, co bursztyn, szlakami handlowymi transportowane były w kierunku przeciwnym.

Do prac nad realizacją programu Komisji już przystąpiono. Zaawansowane są prace nad bibliografią przedmiotu, zapoczątkowano inwentaryzację, katalogowanie

oraz dokumentację rysunkową i fotograficzną wytworów bursztynowych znajdujących w Polsce. Podobne prace zainicjowane zostały we Włoszech. Podjęto kroki zmierzające do wykonywania analiz spektrofotometrycznych przy użyciu promieni podczerwonych. Analizy te mają na celu pogłębienie badań umożliwiających ściślejsze określanie różnic między znaleziskami bursztynu bałtyckiego, bursztynu znad Morza Północnego i również innymi jego odmianami. Strona włoska uzyskała już w tym zakresie pewne rezultaty. Także w Polsce badania te zostały już zainicjowane. Niezmiernie istotnym problemem dla rozwoju technik analitycznych będzie wypracowanie metody dokonywania analiz, które nie niszczyłyby i nie uszkadzały zabytków bursztynowych. W fazie wstępnej przyjęto zasadę, iż techniki te będą opracowywane przede wszystkim na znaleziskach surowca bursztynowego, którego częściowe zniszczenie (lub uszkodzenie) nie spowoduje strat w zasobach archeologicznych.

Badania mają charakter kompleksowy. W związku z tym obok samego opracowywania katalogu znalezisk, analizy typologicznej wytworów, wyodrębnienia przewodnich form zabytków, wyznaczających przebieg szlaków handlowych, podjęte będą także badania nad ośrodkami pośredniczącymi w wymianie oraz centrami eksploatacji i obróbki surowca.

Przewiduje się także badania nad technikami obróbki bursztynu oraz zastosowaniem tego surowca w rzemiośle artystycznym. Osobny dział badań stanowić będzie analiza wytworów bursztynowych pod względem estetycznym. Dużą wagę przypisuje się także do studiów nad spuścizną w postaci legend, przesądów i zabobonów, własności apotropiecznych i leczniczych, przypisywanych bursztynowi w strefie śródziemnomorskiej z jednej i północnoeuropejskiej z drugiej strony, w celu przeprowadzenia ewentualnej analizy porównawczej. Badania te będą uzupełnione analizą własności dziś jeszcze przypisywanych bursztynowi przez niektóre współcześnie żyjące ludy pierwotne. Badania w zakresie etnologii porównawczej, jak i współczesne etnograficzne aspekty bursztyniarstwa zajmują dość istotną część programu badawczego Komisji.

Kompleksowe i nowoczesne badanie wytworów bursztynowych będzie miało także duże znaczenie dla szeroko rozumianej prahistorii. Wymiana wytworów bursztynowych, odbywająca się na wielkich szlakach, biegnących od Bałtyku i Morza Północnego aż po obszary śródziemnomorskie, wiąże się ściśle z dziejami gospodarczymi i kulturalnymi Europy prahistorycznej. Wymiana odbywająca się na tych szlakach nie może być rozpatrywana wyłącznie w aspekcie ściśle gospodarczym, lecz także w wielorakich aspektach kulturowych, mających niekiedy bardzo istotne znaczenie w procesie formowania się oblicza kulturowego obszarów europejskich w różnych epokach.

Nie mniej ważny jest przyrodniczy aspekt badań nad bursztynem, w szczególności zaś pogłębienie znajomości fizykochemicznych cech bursztynu, łącznie z genezą i formowaniem się tego surowca jako żywicy kopalnej, a także rozmaite inne aspekty paleontologiczne i paleobotaniczne.

W programie Komisji przewiduje się także wydanie atlasu regionów, w których dziś jeszcze, zarówno w Polsce, jak i we Włoszech, wydobywa się bursztyn, w celu wyodrębnienia, w miarę możliwości, obszarów eksploatacji bursztynu w starożytności.

Kompleksowe badanie problematyki szlaków bursztynowych wymagać będzie także zastosowania radiometrycznego datowania znalezisk archeologicznych, występujących łącznie z bursztynami, pochodzących z aktualnie prowadzonych wykopalisk.

W celu pełnego odtworzenia przebiegu starożytnych szlaków wymiany w Europie przewiduje się w przyszłości zaproszenie do współpracy badaczy z krajów związanych geograficznie z podjętą problematyką.

Odnutować należy, iż pierwsze plenarne posiedzenia Komisji odbyły się w Rzymie w dniach 17 i 22 maja 1972 r. Po ukonstytuowaniu się Komisji w dniu 17 maja na posiedzeniu, w którym uczestniczył z ramienia Ministerstwa Spraw Zagranicznych Włoch minister E. M. Bolasco, attaché kulturalny Ambasady Polskiej w Rzymie E. Kabac oraz prof. A. Faedo, prezydent Consiglio Nazionale delle Ricerche, i inne osoby z włoskich ośrodków naukowych, opracowano program oraz ustalono podstawowe kierunki działania, przyjmując jako podstawę dyskusji wystąpienie prof. dra W. Hensla i prof. dra Massimo Pallottino.

Merytoryczną podstawą tej części obrad były komunikaty wygłoszone kolejno przez: S. Tabaczyńskiego (komunikat przygotowany wspólnie z M. Gula i T. Malinowskim) „Osservazioni sui ritrovamenti d'ambra dal Neolitico fino all'Età del Ferro in Polonia”; J. Wielowiejskiego „Amber in Poland in the La Tène and Roman Periods”; E. Tabaczyńskiej „Commento archeologico alla produzione di oggetti d'ambra in Polonia nell'Alto Medioevo”; T. Dziekońskiego „Recherches sur l'histoire de la métallurgie, du cuivre et du façonnage de ses alliages, effectuées au Laboratoire Central de l'Institut d'Histoire de la Culture Matérielle de l'Académie Polonaise des Sciences à Varsovie”.

W toku dyskusji członkowie Komisji, dr G. Guerreschi i dr N. Negroni Catacchio, przedstawili wyniki analiz przeprowadzonych w Italii w celu ustalenia różnic między bursztynem pochodzącym z różnych złóż europejskich oraz metody zastosowane w tych badaniach.

Faktyczną realizacją wspólnie opracowanego przez stronę polską i włoską oraz sygnowanego w Rzymie programu badań zajmą się odpowiednie grupy robocze, którym przewodniczyć będą członkowie Komisji. Strona polska utworzyła cztery takie grupy, a mianowicie: grupę analiz technicznych i przyrodniczych, której przewodniczy T. Dziekoński; grupę analiz źródeł pradziejowych, której przewodniczy S. Tabaczyński; grupę analiz pisanych i archeologicznych źródeł antycznych, której przewodniczy J. Wielowiejski, oraz grupę analiz źródeł średniowiecznych i późniejszych oraz technik obróbki bursztynu, której przewodniczy E. Tabaczyńska. Ze strony włoskiej realizacją badań zajmie się dr N. Negroni Catacchio poprzez grupę roboczą, w skład której wchodzi: prof. prof. G. Fogolari, M. Follieri, F. Rittatore, G. P. Guerreschi oraz G. Donato.

W dniach 3-10 maja 1973 r. odbyło się w Gdańsku i w Warszawie robocze spotkanie ekspertów reprezentujących archeologię oraz nauki przyrodnicze i techniczne. Ze strony włoskiej uczestniczyli w spotkaniu prof. dr G. Donato, prof. dr P. E. Arias, prof. dr R. Nicoletti, dr N. Negroni Catacchio i dr D. Monna, ze strony polskiej — prof. dr W. Hensel, prof. dr Wł. Szafranski, doc. dr T. Dziekoński, doc. dr S. Tabaczyński i dr E. Tabaczyńska oraz ostatnio zaproszeni do współpracy mgr Z. Gwiazda, doc. A. Kotarski, dr H. Masicka i dr A. Skalski.

Spotkanie ekspertów miało na celu przede wszystkim przedyskutowanie zagadnień związanych z wypracowaniem nowych i weryfikacją dotychczasowych metod analitycznych, umożliwiających określanie pochodzenia badanych bursztynów, jak również zagadnień dotyczących badań struktury chemicznej bursztynu oraz jego organicznych i nieorganicznych komponentów. W związku z powyższą problematyką wygłoszone zostały, jako podstawa do szerokiej dyskusji roboczej, następujące referaty: „Ricerca sulla costituzione chimica dell'ambra” (R. Nicoletti), „Présence d'ambre dans la Baie de Gdańsk” (H. Masicka), „Possibilités d'application de certaines mé-

thodes phisico-chimiques à l'évolution de l'origine de l'ambre jaune" (Z. Gwiazda, A. Kotarski) oraz „Notes on present status of botanical and zoological studies of ambers" (A. Skalski).

Problematyka archeologiczna i historyczna ograniczała się wówczas do dyskusji na temat warsztatu, systemu katalogowania zabytków oraz ich dokumentacji, którą poprzedził komunikat N. Negroni Catacchio pt. „Importo dell'ambra nell'Italia preistorica e protostorica”.

Komisja podsumowała również na tym spotkaniu wyniki dotychczasowej pracy i ustaliła wstępny program działania na 1974 r.

Następne posiedzenie członków Komisji odbyło się w dniach od 12-15 grudnia 1973 roku w Pizie. W spotkaniu uczestniczyli ze strony włoskiej — profesorowie G. Donato, P. E. Arias, G. Fogolari, M. Fornaseri, R. Nicoletti i dr N. Negroni Catacchio. Polską stronę reprezentowali prof dr W. Hensel, doc. dr T. Dziekoński, doc. dr A. Kotarski, doc. dr S. Tabaczyński i dr E. Tabaczyńska, oraz mgr A. Gwiazda i mgr Z. Hensel. Ze strony włoskiej wzięli w nim udział również liczni przedstawiciele dyscyplin historycznych (archeolodzy, historycy sztuki, filolodzy) i technicznych (fizycy, chemicy, geolodzy) spoza Komisji, którzy niekiedy prezentowali wyniki swoich badań oraz uczestniczyli w ożywionej dyskusji.

Po przedstawieniu przez obie strony sprawozdania z dotychczasowej działalności Komisji za lata 1972-1973 (N. Negroni Catacchio, E. Tabaczyńska) oraz po wysłuchaniu sprawozdań z pracy poszczególnych grup roboczych, poddano analizie wiodące zagadnienia programu, zarówno w zakresie problematyki historyczno-archeologicznej, jak i naukowo-technicznej. Osiągnięcia specjalistów polskich w zakresie analiz bursztynu przedstawili T. Dziekoński („Utilité et essais des recherches sur les composants inorganiques de l'ambre”), A. Kotarski („Recherches qualitatives des composants solubles de l'ambre baltique”), Z. Gwiazda („Recherches sur les spectres infrarouges d'ambres de provenance diverse”) i Z. Hensel („Possibilities of adaptation of some physical methods to the analysis of amber”).

Stwierdzono, że prace przebiegają w sposób zgodny z ustalonym programem i Przewodniczący Komisji, nie bez pewnej satysfakcji, mogli uznać dotychczasowe osiągnięcia w obu nurtach działalności za zadowalające.

Postulowano kontynuację prac w następujących zakresach: katalogowania zabytków bursztynowych i bibliografii, przygotowywania publikacji „Corpus delle ambre figurate italiane e polacche”, analizy źródeł pisanych i etnograficznych (ze szczególnym uwzględnieniem własności terapeutycznych bursztynu). W ramach prac laboratoryjnych kontynuowane będą badania nad organicznymi i nieorganicznymi składnikami bursztynu, wiodące do wypracowania metod wyróżniania jego rozmaitych złóż. W badaniach tych stosuje się metodę spektrofotometrii przy wykorzystaniu promieni podczerwonych oraz metodę chromatografii gazowej, ponadto, w przypadku składników nieorganicznych bursztynu, wykonuje się analizy przy użyciu mikroskopu scaningowego oraz mikrosondy a także metodami spektroskopowymi.

W trakcie tego posiedzenia, na wniosek przedstawiciela włoskiego MSZ, ze względów formalnych nazwa Komisji uległa zmianie. Działa ona obecnie pod nazwą Interdyscyplinarna Grupa Robocza do Badań Bursztynu Mieszanej Komisji Polsko-Włoskiej.

Sprawozdanie z badań Grupy Roboczej wraz z podsumowaniem wyników posiedzeń w Rzymie, Gdańsku i Warszawie oraz w Pizie przygotowuje się do druku we Włoszech.

Eleonora Tabaczyńska